

TÜRK GRAMERCİLİĞİNDE CÜMLE TASNİFLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME¹

Halil İbrahim ERTÜRK²

ÖZET

Türk gramerciliğinin Anadolu sahasındaki seyri, Müyessiretü'l-Ulûm ile başlar. Bergamalı Kadri'nin eserini telif ettiği 1530'dan bu yana, farklı dönemlerde ve birbirinden farklı yaklaşımlarla Türk dilinin grameri üzerine birçok eser telif edilmiştir. Bununla birlikte çeşitli sosyal, siyasi ve kültürel gelişmeler sebebiyle değişiklik gösteren Doğu'yu ve Batı'yı örnek alma eğilimi, Türk gramerciliğinde de etkisini göstermiştir. Bu nedenle, Anadolu sahasında Türk dili grameri üzerine kaleme alınan kaynaklarda benimsenen yöntemler, kullanılan terimler ve tasnifler bakımından birtakım ayrışmalar ve düzensizlikler ortaya çıkmıştır. Bu sorun ve düzensizliklerin tespit edilebildiği konu başlıklarından biri de cümlelerin sınıflandırılmasıdır.

Bu çalışma kapsamında, Müyessiretü'l-Ulûm'dan itibaren Anadolu sahasında yazılan başlıca Türkçe gramer kitaplarında yer alan cümle tasnifleri incelenmiş ve bu kaynaklarda cümlelerin sınıflandırılması hususunda görülen sorun ve düzensizlikler tespit edilmiştir. Çalışmanın amacı, mevcut konuda görülen sorun ve düzensizlikleri tespit etmenin yanında, cümlelerin tasnifi konusunda dikkat edilmesi gereken noktaları vurgulamaktır.

Anahtar Kelimeler: Cümle, Cümlelerin Sınıflandırılması, Cümle Bilgisi, Türk Gramerciliği.

AN INVESTIGATION ON SENTENCE CLASSIFICATIONS IN TURKISH GRAMMARISM

ABSTRACT

The journey of Turkish grammarism in the Anatolian field begins with Müyessiretü'l-Ulûm. Since 1530, when Bergamalı Kadri copyrighted his work, many works on the grammar of the Turkish language have been copyrighted at different periods and with different approaches. Along with this, the tendency to model the East and the West, which changed due to various social, political and cultural developments, also exhibited its impact on Turkish grammar. For this reason, some divergences and irregularities have emerged in terms of methods, terms and classifications adopted in the sources written on the Turkish language grammar in the Anatolian field. One of the topics in which these problems and irregularities can be identified is the classification of sentences.

Within the scope of this study, the sentence classifications in the main Turkish grammar books written in the Anatolian field since Müyessiretü'l-Ulûm were examined and the problems and irregularities in the classification of sentences in these sources were determined. The aim of the study is to identify the problems and irregularities seen in the current subject, as well as to emphasize the points to be considered about the classification of sentences.

Key Words: Sentence, Classification of Sentences, Syntax, Turkish Grammar.

¹ Bu makale, "Müyessiretü'l-Ulûm'dan Hareketle Türk Gramerciliğine Eleştirel Bir Bakış" başlıklı Doktora tezinden üretilmiştir. This article was produced from PhD thesis titled "A Critical Looking to Turkish Grammar Writing Based on Müyessiretu'l-Ulûm".

² Öğr. Gör. Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Türk Dili Bölümü, halilerturk@bilecik.edu.tr

1. GİRİŞ

Cümle; bir tek kelimedenden ya da kelime gruplarından oluşabilen, başlı başına bir durum, hüküm, hareket, oluş ifade eden söz ya da söz grupları şeklinde tanımlanabilir. Cümleyi dilde kullanılan diğer kelime ve kelime gruplarından ayıran en önemli özellik, hüküm bildirmesidir. Cümlelerin tanımlanması, kapsamının belirlenmesi ve yapı, anlam, gibi yönlerden sınıflandırılması; Türk gramerciliğinde birtakım sorunları ve düzensizlikleri içerisinde barındıran konulardan biridir. Öyle ki genel anlamda Türkçenin grameri veya söz dizimi üzerinde çalışan dil bilimciler, eserlerinde cümle üzerine birbirinden az çok farklı tanımlara ve sınıflandırmalara yer vermişlerdir. Cümlelerin tanımlanması noktasında karşımıza çıkan düzensizlikler; yapı ve anlam gibi ölçütlere göre yapılan sınıflandırmalarda daha da belirgin bir hâl almaktadır.

Cümle bilgisi konu başlığı kapsamında tanım, terim ve sınıflandırma noktasında ortaya çıkan sorun ve düzensizlikleri sadece Cumhuriyet dönemine ait eserlerle sınırlamak da doğru değildir. Esas itibarıyla Cumhuriyet dönemine ait başlıca kaynaklarda görülen bu durumun nedenini tarihî devirler içerisinde kaleme alınan gramer kaynaklarında ve bu kaynakların kendisinden sonraki dönemlere ait eserlere örnek teşkil etmesinde aramak gerekir. Zira Anadolu sahasında kaleme alınmış bilinen ilk gramer kitabımız olan M.U.'dan başlamak üzere Cumhuriyet öncesinde kaleme alınan kaynaklarda da belirtilen alanda birtakım sorunların mevcut olduğu görülmektedir. Bu sebeple, çalışma kapsamında öncelikle M.U.'dan başlamak üzere Cumhuriyet dönemine dek Anadolu sahasında kaleme alınmış başlıca kavâid kitapları incelenecek, sonrasında bu eserlerin Cumhuriyet sonrasına ait gramer kitapları üzerindeki etkisi belirlenmeye çalışılacaktır. Böylece M.U.'dan itibaren günümüze kadar Anadolu sahasında yazılan başlıca gramer kitaplarında cümlelerin kapsamı ve tasnifi hususunda karşılaşılan sorun ve düzensizlikler genel olarak tespit edilmeye çalışılacaktır.

2. İnceleme

Anadolu sahasında Türkçenin grameri üzerine yazılan kaynak eserlerin tarihî gelişim süreçleri bakımından sınıflandırılması söz konusu olduğunda, gramercilik anlayışı ve eserlerin tertiplenişi bakımından üç ana gruptan söz etmek mümkündür:

1. Osmanlı dönemi gramerleri
2. Tanzimat dönemi gramerleri
3. Cumhuriyet dönemi gramerleri (Korkmaz 2003: CVII)

Çalışma kapsamında incelenecek eserler, bu bağlamda Müyessiretü'l-Ulûm'dan günümüze kadar Anadolu sahasında yazılmış Türkçe gramer kitapları arasından seçilmiştir. Müyessiretü'l-Ulûm'dan başlayarak Cumhuriyet'e kadar kaleme alınan gramer kaynaklarının örneklemine teşkil eden eserler, gramer alanında öncü kaynaklar olarak tanımlanabilir. Özellikle Müyessiretü'l-Ulûm ve Kavâid-i Osmâniyye gibi eserler, kendisinden sonra kaleme alınan pek çok gramer kitabına kaynaklık ve kılavuzluk etme görevini üstlenmiştir. Ele alınacak

eserlerden bir kısmı ise Cumhuriyet'in ilanından bugüne kadar yazılmış ve gramer öğretiminde kılavuz olarak kullanılan başlıca Türkçe gramer kitaplarıdır. İncelenecek eserler, kendi içerisinde kronolojik bir sıralamaya tabi tutulmuştur. Bu noktadan hareketle incelenecek ilk eser, Bergamalı Kadri'nin Müyessiretü'l-Ulûm adlı eseridir. Eserde cümle tanımı şu şekilde yapılmıştır:

“Bir lafz-ı mürekkebe ola, yâni fâyide vire, bunun gibi lafz-ı mürekkebe kelâm da dirler cümle de dirler; lâkin cümle kelâmdan e'amm-ı mutlakdur. Zîrâ kelâmda bir kayd-ı zâyid bile i'tibâr eylerüz anı ki muhâtab ol fâyide üzerine sâkit ola, bir âhar lafzı getürmeye muntazır olmayup. Ammâ cümlede bu i'tibâr olunmaz.” (Karabacak 2002: 51-52).

Bergamalı Kadri, cümle olabilmenin şartını “lafz-ı mürekkebe olmak” ve “fâyide vermek” şeklinde belirtmiştir. Yani müellife göre cümlenin kapsamı, “terkip hâlinde, unsurları tam olmak ve bir anlam, bir hüküm taşımak” biçiminde çizilmiştir. Eserde cümle türlerinin sınıflandırılması noktasında ise bugünkü kaynaklarda çoğunlukla karşılaşılan “yapısına göre, anlamına göre, yüklemine göre” gibi bir sınıflandırma yapılmamıştır. Bunun nedeni, eserin Arapça gramer kurallarına göre tertip edilmiş olmasıdır. Eserde cümle çeşitleri ile ilgili kesin bir sınıflandırma yapılmamakla birlikte, Bergamalı'nın cümle ile ilgili çeşitli açıklamalar yaptığı bölümlerde, cümle türleri ile ilgili birtakım sınıflandırmalara dolaylı olarak yer verildiğini söylemek mümkündür.

Örneğin “faslun fi'l-fâil ve'l-mefûl” başlığı ve “faslun fi'l-mübtedâ'i ve'l-haber” başlığı dikkate alındığında, Bergamalı'nın cümleleri yüklem türüne göre fiil cümlesi ve isim cümlesi olarak ikiye ayırdığı anlaşılmaktadır (Karabacak 2002: 49-51). Müellif, cümle üzerine yapı bakımından bir sınıflandırma yapmamıştır. Bunun yanında tek başına cümle sayılabilecek çekimli fiiller üzerine yapılan sınıflandırmalarda “muttarîda, nefy, mâlum, meçhul, te'kid” gibi yine Arapça kaynaklı terimlerin kullanıldığı görülmektedir.

Tanzimat dönemine ait eserlerden Kavâid-i Osmâniyye'de yapılan cümle tanımı ve sınıflandırmalar, M.U.'ya nazaran daha düzenlidir. Bu sınıflandırmalarda yine Arapça gramer kaidelerinin örnek alındığı görülür. Eserin “Hâtîme” bölümünde “Cümleler ve Cümlelerin Mütemmimâtı Beyânındadır” başlığı kapsamında öncelikle cümle tanımlanmış, ardından cümlelerle ilgili birtakım sınıflandırmalara yer verilmiştir. Eserde yer verilen cümle tanımı şu şekildedir:

“Cümle, bir sıfat bir mevsufa isnât olunarak muhataba fâ'ide-i tamme ifade eyleyen sözdür ve ol sıfâta müsned ve mevsufa müsnedün ileyh denilir ve müsnedün ileyhe mübtedâ ve müsnele haber dahi denir ve bunları birbirine rabt eden edatlara râbîta denir.” (Özkan 2000-a: 127).

Bu tanıma göre kelime ya da kelime topluluklarının cümle olabilmesi için muhataba “fâide-i tamme ifade eyleme” şartını taşıması gerekir.

Eserde, cümlelerin sınıflandırılması konusunda müstakil bir başlığa yer verilmemiştir. Buna karşın “Ve bazen cümleler dahi hâl-i terkîbî olarak diğere cümleyi mütemmim olur.” ifadesiyle basit cümlelerin dışında birleşik

cümlelerin de mevcut olduğu ifade edilmiştir. Yine bu kısımda cümleler “müsbet” ve “menfi” olmak üzere anlam bakımından iki gruba ayrılmıştır (Özkan 2000-a.: 128).

Yine aynı müellife ait olan Medhâl-i Kavâid’de cümlelerin tanımlanması noktasında Kâvâid-i Osmâniyye takip edilmiştir. Bu eser, cümlelerin tasnifi bakımından Kavâid-i Osmâniyye ile kıyaslandığında ise burada daha belirgin bir sınıflandırma yapıldığı dikkati çeker. Eserde, cümleler öncelikle yüklemine göre “cümle-i fi’liyye” (fiil cümlesi) ve “cümle-i ismiyye” (isim cümlesi) olmak üzere gruba ayrılmıştır. Daha sonra bu iki grup kendi içinde “müsbet” (olumlu) ve “menfi” (olumsuz) olarak iki alt başlığa ayrılır (Özkan 2000-b: 60).

Mufassal Yeni Sarf-ı Osmânî adlı eserde cümle üzerine net bir tanıma ve tasnife yer verilmemiş, cümlelerin kapsamıyla ilgili bir açıklama yapılmamıştır. Eserde, müsbet (olumlu), menfi (olumsuz), istihâm (Toparlı 2003: 46; 63) gibi cümleleri anlam bakımından tanımlayıcı ifadeler yer alsada bunları kurallı bir sınıflandırma olarak kabul etmek mümkün görünmemektedir. Eserde, çekimli fiillerin Arapça kaideler doğrultusunda sıralandığı görülür. Bu durum, yine bu eserde de Arapça gramer kurallarının etkisinin yoğun bir şekilde görüldüğünü ortaya koyar.

Tanzimat’tan Cumhuriyet’e dek kaleme alınan eserler arasından seçilip incelemeye tâbi tutulan kaynaklar içerisinde, cümlelerin tanımı ve kapsamı hakkında en detaylı bilgiler; Selim Sabit Efendi’nin Nahv-i Osmânî’inde karşımıza çıkar. Eserin “Mukaddime” bölümünden sonra, ikinci bölümde isim ve fiil cümleleri üzerinde durulmuştur. Bu kapsamda “fiil, fâil, nâib-i fâil, mübtedâ, haber” kavramları açıklandıktan sonra cümleler; “nisbet, keyfiyyet” ve “mânâ” bakımından üç ana başlıkta sınıflandırılmıştır (Dağdelen, 2013: 19). Selim Sabit Efendi’nin cümle tanımı ve tasnifi şu şekildedir:

“Cümle dahi bi’l-hüküm iki lâfzdan teşekkül ederek muhâtaba fâide-i tâmmeye ifâde iden sözdür ki fi’liyye ve ismiyye kısımlarına münkasım olarak iki nev’dir.”...“Cümle-i Fi’liyye; fi’l ve fâil veya nâib-i fâilden tereküb idüp hükmün teceddüd ve istimrârına delâlet iden mürekkebdir ki fi’l-i zamanîlerin âhirine birtakım zamîrler ilâvesiyle yapılır ise de gaib sûretleri dâimâ mücerred olarak isti’mâl olunur.”...“Mübtedâ ile haberden tereküb idüp hükmün devam ve istikrârına delâlet eden mürekkebdir ki sıfatların âhirine kezâlik birtakım zamîr-i nisbiler ilâvesiyle yapılır.” (Dağdelen 2013: 27-28).

Burada ayrıca cümleler, yüklem bildirdiği hüküm bakımından “ihbâriyye” ve “inşâiyye” şeklinde ikinci kez tasnif edilmiştir (Dağdelen 2013: 32-33). Aslında bu tasnif, fiilin çekimlendiği ekler kapsamında ele alınması gereken bir konudur. Ancak mevcut dönemde kaleme alınan eserlerin neredeyse tümünde görülen Arapça gramer kurallarını örnek alma geleneği doğrultusunda, cümlede kullanılan zaman ve tasarlama ekleri; cümle türleri gibi algılanmış ve cümleler hüküm bakımından haber cümlesi ve inşâ cümlesi olarak iki gruba ayrılmıştır.

Aynı bölüm kapsamında yer verilen bir diğer tasnif, cümlelerin “keyfiyyet” bakımından tasnifidir. Müellifin keyfiyyet bakımından sınıflandırma olarak ifade ettiği bu tasnif, bugünkü bilgiler doğrultusunda ele alındığında yapı bakımından sınıflandırmaya tekabül eder.

Bu tasnife göre cümleler; öncelikle “cümle-i asliyye” ve “cümle-i fer’iyye” olmak üzere ikiye ayrılır. Müellifin ifadesine göre “cümle-i asliyye; ‘maksad-ı aslîyi müştamil olan cümledir” ve “ibtidâiyye” ve “cezâiyye” olarak iki bölümden oluşur. “Cümle-i fer’iyye” ise “Cümle-i asliyyenin erkân ve eczâ’sından birinin ma’nasını takyid ve îzâh iden cümle” şeklinde tanımlanır. Cümle-i fer’iyye; “vasfiyye, istinâfiyye, tafsîliyye, tefsîriyye, temsîliyye, mu’tarîza” olmak üzere altı ayrı başlıkta sınıflandırılmıştır (Dağdelen 2013: 34-35).

Eserde cümle üzerine yapılan bir diğer sınıflandırma, anlam bakımından sınıflandırmadır. Müellif, cümleleri anlam bakımından “cümle-i mutlaka” ve “cümle-i mukayyede” olarak iki gruba ayırır: “*Bundan sonra ma’lûm ola ki cümleler ma’na cihetiyle dahi ‘mutlaka ve mukayyede’ kısımlarına münkasımdır.*” (Dağdelen 2013: 36).

Yukarıdaki açıklamalar göz önüne alındığında Selim Sabit Efendi’nin kendi dönemindeki diğer birçok gramer kitabına kıyasla oldukça detaylı bir cümle tasnifine yer verdiği söylenebilir. Ancak hem kullanılan terimler hem de sınıflandırmada benimsenen yöntem dikkate alındığında Nahv-i Osmânî’de de metodoloji bakımından dönemin diğer eserleri gibi Arapça kaidelerin örnek alındığı anlaşılır.

A. Cevat Emre, Eski Lisân-ı Osmânî Sarf ve Nahiv adlı eserinde, “kaziyye” terimiyle adlandırdığı cümleyi şu şekilde tanımlar: “*İnsan kaziyyelerle ifâde-i merâm eder. Kaziyye, bir hükmü müfît olan hey’et-i kelimâtîr; buna cümle dahi derler.*” (Emre 2004: 238)

Emre’nin cümlelerin kapsamını belirlerken “bir hükmü müfît olmak” şartını ortaya koyduğu anlaşılmaktadır. Bunun yanında eserde cümlelerin “hey’et-i kelimât” olarak tanımlanması, cümlelerin birden fazla kelimedenden oluşması gerektiğini akla getirmektedir.

Eski Lisân-ı Osmânî Sarf ve Nahiv; cümle ile ilgili bu bölümde incelenen diğer eserlerden daha detaylı sınıflandırmalara yer vermiştir. Eserde, cümleler ilk aşamada “basit kaziyye” ve “iki hükümlü kaziyye” olarak iki alt başlığa ayrılır. Burada verilen örneklerden hareketle birleşik fiillerle kurulan cümlelerin “iki hükümlü kaziyye” olarak adlandırıldığı anlaşılmaktadır (Emre 2004: 242).

Emre, eserinde yer verdiği ikinci bir tasnifte cümleleri “kaziyye-i asliyye” ve “kaziyye-i mütemmîme” olmak üzere ikiye ayırır. Emre’nin asliyye ve mütemmîme olarak adlandırdığı cümlelerle ilgili açıklamaları şu şekildedir:

“Çok defâ meram yek-diğerine mütedâhil ve mürtebit kaziyyelerle ifâde olunur. O zaman kelâm, şartiyyeden mâadâ sîga-i musarrafadan biriyle nihâyet bulur. Fakat sâir kazâyâ sîga-i fer’iyye, rabtiyye, şartiyye ile îrât olunur. İşbu kazâyâdan biri merâmın kısm-ı esâsîsini muhtevi olup ona ‘kaziyye-i asliyye’, bu kaziyyenin erkânını herhangi bir sûretle itmam ve takyit eden kazâyâyâ ise ‘kazâyâ-yı mütemmîme’ nâmı verilir.” (Emre 2004: 246)

Emre'nin tasnifine göre bir cümle'nin nesnesi, dolaylı tümleci, zarf tümleci görevinde kullanılan sıfat fiiller, zarf fiiller, zarflar veya edatlardan her biri birer "kaziyye" (cümle) hükmündedir. Bu tasnife göre, içerisinde fiilimsileri barındıran cümleler, "mürekkep kaziyye" (birleşik cümle) olarak addedilmelidir.

Emre, cümle üzerine üçüncü tasnifinde cümleleri "cümle-i mu'terize, cümle-i istitrâdiyye, cümle-i izâhiyye" başlıkları altında üç gruba ayırır. Bu tasnifte, cümle içerisinde bir açıklama yapmak ya da ek bilgi vermek gibi çeşitli amaçlarla kullanılan ara sözlerin ana cümleyle bağlantılı birer yardımcı cümle gibi tanımlandığı anlaşılmaktadır (Emre 2004: 248).

Eserde cümle ile ilgili yer verilen dördüncü ve son başlık "kazâyâ-yı mütetâbia"dır. Emre, "çünkü, ve, nitekim, lâkin, yâni" gibi birtakım bağlaçlarla birbirine bağlanmış cümleleri "kazâyâ-yı mütetâbia" başlığı altında toplar. Yazar, daha sonra bunları kendi içerisinde "kaziyye-i ta'filiyye, kaziyye-i tefsîriyye, kaziyye-i temsîliyye, kaziyye-i istidrâkiyye" olmak üzere dört alt başlıkta açıklar (Emre 2004: 249).

A. Cevat Emre'nin eseri, cümlelerin anlam ve yapı gibi çeşitli açılardan sınıflandırılması bakımından göz önüne alındığında eserde Arap gramerinin etkileri görülmektedir. Özellikle cümlelerin sınıflandırılması noktasında yazarın uyguladığı tasnif yöntemleri ve yer verdiği başlıkların, Arapça gramer kitaplarında yer verilen cümle tasnif yöntemleriyle büyük oranda örtüştüğü görülüyor. Emre'nin cümleleri sınıflandırırken kullandığı "kaziyye-i asliyye, kaziyye-i mütemmime, kaziyye-i ta'filiyye, kaziyye-i tefsîriyye, kaziyye-i temsîliyye" gibi konu başlıkları, Arapça nahiv kitaplarında yer verilen orijinal şekilleriyle kullanılmıştır.

Jean Deny, Türk Dil Bilgisi adlı eserinde "Cümle Öbekleri" başlığı kapsamında cümle'nin tanımına ve kapsamına değinir. Deny'nin cümle tanımından ve cümleyle ilgili yaptığı tasniften hareketle diğer kaynaklara kıyasla cümle'nin kapsamını daha geniş çizdiği anlaşılmaktadır. Deny, cümleyi şu şekilde tanımlar: "Cümle öbekleri az çok açık bir biçimde bir hüküm ifade etmeye yarar. Bunun sonucu olarak da cümlede mantıkî öğeler olarak bir özne ve bir yüklem bulunur." (Deny 2012: 712)

Eserde "cümle öbekleri", öncelikle "asıl cümleler" ve "cümlecik (fiilimsi) öbekler" olmak üzere iki ana gruba ayrılmıştır. Deny'nin tasnifine göre cümlelerin birinci bölümü, "hem mantıkça hem dil bilgisi bakımından yüklemi daima kişili bir fiil kipi veya bir ad ile gösterilmiş" asıl cümlelerdir. İkinci bölüm ise "mantıkî yüklemi daima fiilin bir sıfat-fiili ile gösterilen" cümleciklerdir (Deny 2012: 712).

Yazarın cümleyle ilgili ortaya koyduğu ikinci tasnifte cümlelerin yüklemi esas alınmaktadır. Buna göre cümleler, yüklemine göre "ad cümlesi" ve "fiil cümlesi" olarak iki gruba ayrılır. Ad cümlesinin yüklemi bir ad (özellikle bir sıfat) veya ad-fiil olabilir. Fiil cümlesinin ise yüklemi daima kişili bir fiil kipi biçiminde görünür (Deny 2012: 714-718).

Deny'nin cümleleri sınıflandırmada yer verdiği bir diğer başlık, "Bağımlı Cümleler"dır. Deny, bu sınıflandırmada cümleleri "birbirine karşılıklı bağlı olan şart cümleleri" ve "bir bağlaçla bağlanan bağımlı cümleler" olmak üzere iki alt başlıkta sınıflandırır (Deny 2012: 730).

Genel olarak bakıldığında, Jean Deny'nin cümlelerin tasnifi hususunda ortaya koyduğu yöntemin kendisinden sonra yetişen birçok dil bilimciye etki ettiği anlaşılmaktadır. Özellikle 1945'den sonra Anadolu'da kaleme alınan Türkçe gramer kitaplarının birçoğunda Deny'nin tasnif yöntemine yakın sınıflandırmaların yer aldığı görülür.

Yüksel Göknel'in Modern Türkçe Dilbilgisi adlı eseri, cümlelerin sınıflandırılması noktasında benimsenen yöntem bakımından oldukça farklıdır. Göknel, cümleleri sınıflandırırken üretici dönüşümlü dil bilgisinin metotlarından yararlanır. Göknel'e göre Türkçede kullanılan cümleler ya "ana cümle" ya da "dönüşmüş cümle"dir (Göknel 1974: 128). Eserde yapılan açıklamaya göre ana cümleler; "geçişli fiil, geçişsiz fiil, konum+ol-, konum+zaman" yapılarından biriyle kurulan cümleleri kapsar. Bunların dışında kalan sebep, şart, zıtlık gibi kavramları bildiren yapılar ise dönüşmüş cümlelerdir. Göknel'in dönüşmüş cümleler ile ilgili açıklaması şu şekildedir:

"Zaman, yer ve hâl kavramlarına karşılık olarak sözcükler bulunduğu hâlde sebep, şart ve zıtlık kavramları için sözcükler yoktur. Bu nedenle sebep, zıtlık, şart ve benzeri kavramları dönüşmüş cümleler olarak ana cümlelerdeki zarf bölümüne yerleştireceğiz." (Göknel 1974: 130)

Yukarıdaki ifadelerden anlaşılacağı üzere Göknel de Deny'nin cümlecikler ile ilgili yaklaşımını benimsemektedir. İçerisinde bir fiilimsi ya da şart eki almış bir fiil bulduran cümlelerin eserde birleşik cümle olarak tanımlandığı anlaşılmaktadır.

M. Kaya Bilgegil'e göre cümlenin iki tarafı vardır. Buna göre cümle, özne ve yüklemi kapsamalıdır. Yazar, cümlenin kapsamını şöyle çizer: *"Demek ki cümlenin iki tarafı vardır: Bu taraflardan ilgiyi kapsıyan, yüklem (müsned); kendisi için bu ilginin kavramı sâbit olan veya olmıyan da özne (müsnedün ileyh) adını alır."* (Bilgegil 2014: 15).

Cümlelerin sınıflandırılması noktasında Bilgegil'in eseri, şimdiye dek incelenen diğer kaynaklara kıyasla oldukça düzenli bir yapı arz eder. Yazar; cümleleri "öğelerinin dizilişine göre, yüklemine göre, anlamlarına göre, yapılarına göre" sınıflandırır. Buna göre cümleler öge dizilişi bakımından "kurallı cümle-devrik cümle"; yüklemine göre "isim cümlesi-fiil cümlesi" şeklinde sınıflandırılırlar (Bilgegil 2014: 51). İlk iki başlıkta oldukça sade bir sınıflandırma yapılmasına karşın, cümleler üzerine anlam ve yapı bakımından yapılan sınıflandırmalar daha karmaşık bir durum sergiler. Yazara göre anlam bakımından cümleler; "anlamlarının kapsamı bakımından: olumlu ve olumsuz cümleler", "isnat tarzından doğan anlam özelliklerine göre: haber cümleleri ve inşâ cümleleri" şeklinde sınıflandırılır (Bilgegil 2014: 57-72).

Eserde, yapılarına göre cümleler öncelikle "basit cümle" ve "bileşik cümle" olmak üzere iki ana gruba ayrılır. Bir alt başlıkta bileşik cümleler kendi içerisinde "girişik bileşik cümle, şartlı bileşik cümle, sıralı cümle, bağlı cümle, ki bağlacıyla kurulan cümle, karmaşık cümle" şeklinde sınıflandırılır (Bilgegil 2014: 72-94). Özellikle yapı bakımından ortaya koyulan bu tasnif yöntemi ve başlıklar, sonraki dönemde kaleme alınan başka bazı kaynaklarda da karşımıza çıkar.

T. Nejat Gencan, “tümce” terimiyle adlandırdığı cümleyi şu şekilde tanımlar: “Bir duyguyu, bir düşünceyi, bir isteği, bir yargıyı, bir olayı anlatmak için kurulan sözcük dizisine tümce denir.” (Gencan 2007: 112)

Hemen bütün kaynaklarda olduğu gibi, Gencan da söz ya da söz gruplarının cümle sayılabilesini bir yargı bildirme şartına bağlar. Gencan, tümcenin en az bir sözcükle kurulabileceğini belirtirken tümcenin temel öge sayısının “özne ve yüklem” olmak üzere iki olduğunu vurgular.

Gencan, cümleleri birbirinden farklı dört ölçüt doğrultusunda sınıflandırır. Yazarın yer verdiği tasnife göre cümleler, “yüklemlerine göre eylem tümcesi, ad tümcesi; anlamlarına göre olumlu tümce, olumsuz tümce, soru tümcesi, ünlem tümcesi; dizilişlerine göre kurallı tümce, devrik tümce; yapılarına göre yalın tümce, bağımsız önermelerden birleşmiş tümce, birleşik tümce” alt başlıklarına ayrılır. Yazar daha sonra “sıralı önerme ve bağlı önerme”yi bağımsız önermenin iki alt grubu olarak gösterir (Gencan 2007: 119-177). Gencan, şart eki almış fiillerin ve fiilimsilerin bulunduğu kelime gruplarını ise yan önerme olarak niteler ve bunları “bağımlı önerme” olarak tanımlar (Gencan 2007: 166).

Haydar Ediskun, Yeni Türk Dilbilgisi başlıklı eserinde cümleyi şöyle tanımlar: “Cümle, içinde ya bir tek bağımsız hüküm, ya da yeteri kadar yan hükümle bir tek temel hüküm bulunan kelime dizisidir.” (Ediskun 1993: 321)

Cümlenin en az bir kelimedenden veya birbiriyle ilgisi bulunan birden çok kelimedenden oluşabileceğini belirten Ediskun, cümlenin kapsamını “isteğimizi anlatmaya yarıyan” şeklinde çizer (Ediskun 1993: 321). Yazara göre bir istek, bir dilek, bir hüküm bildiren her kelime ya da kelime grubu cümledir.

Eserde cümleler sınıflandırılırken “cümlecikler” de sınıflandırmada cümle değerinde algılanır. Yazar, cümleleri yüklemelerine göre “fiil cümleleri, fiil cümlecikleri, isim cümleleri, isim cümlecikleri” şeklinde dört gruba ayırır (Ediskun 1993: 335). Ediskun, anlam bakımından yaptığı tasnifte de fiilimsileri dikkate alır. Burada cümleler; olumlu, olumsuz, soru, ünlem cümleleri ve cümlecikleri olarak sınıflandırılır (Ediskun 1993: 367-377).

Ediskun’un eserinde cümlelerin sınıflandırılması noktasında dikkati çeken bir diğer husus, yapı ve şekil ölçütlerinin birbirinden ayrı iki başlığa konu edilmesidir. Yazar, cümleleri yapılarına göre “basit cümle, bileşik cümle, bağımsız bileşik cümle” olarak; şekillerine göre ise “sıra cümle ve bağlı cümle” olarak sınıflandırır.

T. Banguoğlu, “Yargı Öbekleri” başlığı altında ele aldığı cümleyi “kendi kendine yeten bir yargı” şeklinde tanımlar. Yazara göre “yatık fiiller” (fiilimsiler) birer yarım yargı bildirirler ve “bitmemiş fiil yargısı (proposition infinitive)” adını alırlar. Tek başlarına tam bir yargı ifade etmeseler de fiilimsiler, “tam yargı öbeği içinde yer aldıktan sonra” tam yargı niteliği kazanırlar (Banguoğlu 2007: 521).

Banguoğlu, ilk aşamada cümleleri yapısına göre “basit cümle” ve “birleşik cümle” olarak ikiye ayırır. İkinci aşamada basit cümleleri kendi içerisinde “fiil cümlesi, isim cümlesi” olmak üzere iki gruba ayırır (Banguoğlu 2007: 524). Yazar, birleşik cümleyi “anlam ve şekil ilişkileri olan birden fazla yargının biraraya gelmesiyle kurulmuş cümle” şeklinde tanımlar (Banguoğlu 2007 546). Daha sonra birleşik cümleleri kendi içerisinde

“yanyana birleşik cümle, altalta birleşik cümle, tümlene birleşik cümle, karmaşık birleşik cümle” şeklinde sınıflandırır (Banguoğlu 2007 547). Yazarın fiilimsi ve şart eki almış fiilleri birer yarım yargı olarak değerlendirmesi, bu unsurları bulunduran cümleleri birleşik cümle şeklinde nitelemesinin temel nedenidir.

Muharrem Ergin’in Türk Dil Bilgisi adlı eserinde cümlenin tanımı şu şekilde verilmiştir: “Cümle bir fikri, bir düşünceyi, bir hareketi, bir duyguyu, bir hadiseyi tam olarak bir hüküm hâlinde ifade eden kelime grubudur.” (Ergin 2009: 398)

Ergin, cümlenin sınırını “cümlenin temel fonksiyonu hüküm ifade etmektir” ifadesiyle çizer. Yazara göre “cümlenin varlığı için asgarî şart bir çekimli fiildir” (Ergin 2009: 398). Eserde cümleler, yüklemine göre “fiil cümlesi ve isim cümlesi” olarak, yapısına göre “basit cümleler ve birleşik cümleler” olarak sınıflandırılır. Daha sonra birleşik cümleler kendi içerisinde “şartlı birleşik cümle, ki’li birleşik cümle, iç içe birleşik cümle” olarak üç alt başlıkta ele alınır (Ergin 2009: 404). Eserin cümle bahsinde anlam bakımından bir sınıflandırma tespit edilememiştir.

Fuat Bozkurt’a göre “tümce”nin var olabilmesi için asgari koşul yüklem varlığıdır. Bozkurt’un eserinde de cümlenin varlığı için hüküm bildiren asgari bir kelimenin varlığı yeterli görülür. Yazar, yüklem tümcede temel unsur oluşunu ve önemini şu şekilde vurgular: “Tümcede öğelerin işlevlerini yüklem belirler; sözdizimi açısından tümcenin temelini oluşturur. Hiçbir öğeye bağlı değildir. Ortadan kalktığında tümce ortadan kalkar.” (Bozkurt 2004: 133)

Bozkurt’un eserinde cümleler; düzen bakımından “düz tümce ve devrik tümce”, yargı bakımından “soru tümcesi, olumlu tümce, olumsuz tümce, ünlem tümcesi” şeklinde sınıflandırılır (Bozkurt 2004: 155-182). Cümlelerin yapı bakımından sınıflandırılması hususunda ise eserde farklı bir yöntem izlendiği görülür. Eserde cümleler yapısına göre “yalın tümce, birleşik tümce ve kaynaşık tümce” olarak üç gruba ayrılır. Bu tasnifte, içerisinde fiilimsi bulunduran tümceler birleşik tümce kapsamının dışında tutulup kaynaşık tümce adı altında ayrı bir grupta incelenmiş ve kendi içinde “eylemli tümce, ortaçlı tümce, ulaçlı tümce” şeklinde sınıflandırılmıştır (Bozkurt 2004: 222). Birleşik tümce ise kendi içinde “sıralı tümce, bağlı tümce, ki bağlaçlı tümce, ilgeçli tümce, soru ekli tümce, değil koşaçlı tümce, iç içe tümce, koşullu tümce, eksilteli tümce, ara tümce” başlıklarına ayrılmıştır (Bozkurt 2004: 187).

Cümlenin kapsamının belirlenmesi ve cümlelerin sınıflandırılması konularında başvuru kaynakları verdiği bilgiler ışığında, cümlenin söz konusu eserlerde ele alınışıyla ilgili şöyle bir genel değerlendirme yapılabilir:

M.U.’dan itibaren günümüze kadar Anadolu sahasında yazılmış başlıca Türkçe gramer kitaplarında, birtakım küçük farklılıklar bulunmakla birlikte, “bir fikir, bir duygu, bir düşünce, bir hüküm belirtme” koşulu cümlenin varlığı için yeterli görülmüş; cümlenin kapsamı “hüküm/yargı bildirme” ölçütü çerçevesinde çizilmiştir.

Cümlelerin çeşitli açılardan sınıflandırılması noktasında M.U.’da ve Tanzimat dönemi gramer kitaplarında, Arapça gramer kurallarının temel alındığı görülmektedir. Bergamalı Kadri, cümleleri yüklem türüne göre fiil

cümlesi ve isim cümlesi olarak ikiye ayırmakta (Karabacak 2002: 49-51), cümle üzerine yapı bakımından bir tasnife yer vermemektedir. Tanzimat dönemine ait eserlerde, yine Arapça gramer kuralları esas alınmakla birlikte cümle tasniflerinin M.U.'ya kıyasla daha düzenli olduğu söylenebilir. Bu döneme ait eserlerde genel olarak cümleler; yapı bakımından "cümle-i asliyye ve cümle-i fer'iyye", yüklemine göre "cümle-i fi'liyye ve cümle-i ismiyye", yüklem bildirdiği hükme göre "ihbâriyye ve inşâiyye", anlamına göre "müsbet ve menfi" olarak sınıflandırılmıştır. Bu kaynaklar kendi aralarında karşılaştırıldığında, özellikle cümlelerin sınıflandırılması noktasında bir düzenlilikten ve uyumdan söz etmek mümkün görünmemektedir.

Cumhuriyet'ten sonra kaleme alınan başlıca gramer kitaplarında ise "cümle" konu başlığı kapsamındaki sorun ve düzensizlikler, genellikle cümlelerin sınıflandırılması noktasında ortaya çıkmaktadır. Bu hususta görülen sorun ve düzensizliklerin oluşmasına yol açan başlıca nedenlerden biri, sınıflandırmada kullanılan terimlerdeki uyumsuzluktur. Cumhuriyet döneminde kaleme alınan Türkçe gramer kitaplarında, tümce/cümle, birleşik/bileşik, girişik/kaynaşık gibi terimlerin aynı unsurları karşılamada kullanılan farklı terimler olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum, başlıca kaynaklarda aynı unsuru veya cümle çeşidini karşılamak için birbirinden farklı terimlerin tercih edildiğini ortaya koymaktadır. Örneğin birden fazla yargı taşıdığı varsayılan cümleleri tanımlamak için Bozkurt, *bileşik tümce* terimini (2004: 187); Ergin, *birleşik cümle* terimini (2009: 404); Banguoğlu, *birleşik cümle* terimini (2007: 547); Ediskun, *bileşik cümle* terimini (1993: 377); Bilgegil, *bileşik cümle* terimini (2014: 72) kullanmaktadır.

Cümlelerin tasnifi noktasında karşılaşılan karmaşanın bir diğer nedeni, benimsenen sınıflandırma yöntemlerindeki farklılıklardır. Bu noktada sorun ve düzensizliklerin en çok ortaya çıktığı konu başlığı, cümlelerin yapı bakımından sınıflandırılmasıdır. Bu konu başlığı, hem Cumhuriyet'ten önceki döneme ait eserlerde hem de Cumhuriyet sonrasına ait eserlerde karmaşanın en yoğun biçimde görüldüğü alandır. L. Karahan, konu üzerine kaleme aldığı bir çalışmada, cümlelerin yapı bakımından sınıflandırılması noktasında görülen karışıklığın nedenini şu şekilde açıklar:

"Sınıflandırma konusundaki karışıklığın diğer ve en önemli sebebi 'yapı, cümle ve yargı' kavramlarıyla ilgili farklı yaklaşımlardır. 'Yapı' ile kastedilen bazılarında göre anlamı taşıyan ve anlamla bütünleşen gramatikal çerçeve, bazılarında göre ise sesle şekillenen bu anlamın zihindeki ham maddesi olursa elbette ortaya çeşitli sınıflandırmalar çıkacaktır. 'Cümle'yi bir taraftan yargılı anlatım şeklinde tanımlarken, diğer taraftan yargsız anlatımları cümle saymak çelişkisi; henüz 'yargı' kavramında anlaşmamış, 'bitmişlik' ve 'bitmemişlik', yani yargı ile yargsızlık arasında 'yarı bitmişlik', yani yan yargı, yarım yargı gibi gerçek olmayan noktalar vehmeden araştırmacıların vehimleri de sınıflandırmalardaki farklılığa sebep olan diğer faktörlerdendir." (Karahan 2000: 1-2)

Yapılan inceleme ve yukarıdaki açıklamalardan da anlaşıldığı üzere bu durum, araştırmacılarıdaki "yargı" algısıyla doğrudan bağlantılıdır. Mevcut karışıklığın giderilebilmesi için öncelikle yargı kavramının anlamını ve kapsamını

netleştirmek gerekecektir. Bu hususta Karahan'ın açıklamaları son derece önemlidir. Bir kelime ya da kelime grubu, ya tam bir yargı taşır, yani bir hüküm bildirir ya da bildirmez. Bu bakımdan, özellikle fiilimsileri “bitmemiş eylem” saymak yerine bunların isimleşmiş fiiller olduğunu kabul etmek ve bunları isim, sıfat veya zarf olarak değerlendirmek; cümlelerin tahlili sırasında karşılaşılabilecek sorunları gidermede gerekli bir yaklaşım olarak görülmelidir. Zira cümlelerin yapı bakımından incelenmesi sırasında “yan yargı, yarım yargı” gibi kavramların varlığını kabul etmek, “yargı”nın ne olduğuyla ilgili soru işaretlerini de beraberinde getirecektir.

Cumhuriyet'ten sonra kaleme alınan başlıca kaynaklarda cümlelerin yapı bakımından sınıflandırılması konusunda görülen düzensizliklerin bir sonucu olarak tahlil ve örneklendirme sorunları da karşımıza çıkmaktadır. Herhangi bir kaynakta basit cümle için örnek gösterilen bir cümle, bir diğer kaynakta girişik cümle olarak tanımlanabilmektedir. Bu hususun daha iyi görülebilmesi adına, aşağıda M. Börekçi'nin bir çalışmasından alınan örnek ve açıklamalara yer verilmiştir. Börekçi'nin aynı bildiriyi ileten ifadelerin birbirinden farklı cümleler gibi değerlendirildiğini gösteren örneği oldukça dikkat çekicidir.

“1a. Kendimi akıllı sanırdım.

1b. Akıllı biri olduğumu sanırdım.

1c. Akıllıyım sanırdım.

1d. Sanırdım ki akıllı biriyim

Örnek cümlelerde bildirişim işlevi dikkate alınırsa konuşan kişinin (sözce öznesinin) bir şey sandığı, alıcıya kendisinin akıllı biri olduğunu değil; akıllı olduğunu sandığı bilgisini iletildiği görülür. Bu durumda 1a, 1b, 1c ve 1d iletildiği bilgi açısından tek cümledir. Ancak 1a basit cümle, 1b, fiilimsi içerdiği için girişik cümle; 1c, birinci cümle ikinci cümlenin nesnesi olduğu için iç içe birleşik; 1d de iki cümle bağlaçla birleştirildiği için bağlı cümle ya da ki'li birleşik cümle olarak da değerlendirilmektedir.” (Börekçi 2015: 362)

3. Değerlendirme ve Sonuç

Cümle bilgisi; birden fazla kelimenin bir araya gelerek anlamca birbirleriyle birtakım ilişkiler kurması ile oluşan kelime gruplarını, cümleleri, cümlelerin yapılarını ve kuruluşunu, öğelerinin sınıflandırılmasını, kısacası cümle ile ilgili birtakım hususiyetleri inceleyen gramer koludur. Cümle ve cümle ile ilgili konu başlıkları, bu gramer kolunun çalışma alanını teşkil eder. Bu konu başlıkları, aynı zamanda Türk gramerciliğinde birtakım sorun ve düzensizliklerin en sık karşılaşıldığı alanlardandır. Çalışmanın başından itibaren, M.U.'dan başlamak üzere günümüze dek farklı dönemlerde Anadolu sahasında kaleme alınan başlıca Türkçe gramer kitapları incelenmiştir. Bu incelemeyle mevcut alanda ortaya koyulan eserlerin cümlenin kapsamının belirlenmesi ve cümlelerin sınıflandırılması noktasında benimsedikleri yaklaşımlar tespit edilmeye çalışılmıştır. İncelemenin sonucunda elde edilen bulguları şu şekilde sıralamak mümkündür:

1- M.U.'dan bugüne dek Anadolu sahasında yazılmış başlıca Türkçe gramer kitaplarında, cümlenin tanımlanması hususunda bir mutabakat olduğu söylenebilir. Birtakım küçük farklılıklar bulunmakla birlikte, belirtilen eserlerin hemen hepsinde cümlenin varlığından söz edebilmek için “bir fikir, bir duygu, bir düşünce, bir hüküm belirtme” koşulu ortaya koyulmuştur. Bu kaynaklarda cümlenin kapsamı “hüküm/yargı bildirme” ölçütü çerçevesinde çizilmiştir.

2- Cümlelerin sınıflandırılması noktasında M.U.'da Arapça kaidelerin esas alındığı görülür. Tanzimat dönemine ait eserlerde yer verilen sınıflandırmalarda, yine Arapça gramer kaideleri örnek alınmakla birlikte, bu eserlerdeki tasniflerin M.U.'ya kıyasla daha düzenli olduğu söylenebilir. Döneme ait eserler mukayese edildiğinde ise özellikle cümlelerin sınıflandırılması noktasında bir düzenlilikten ve uyumdan söz etmek mümkün görünmemektedir.

3- Cumhuriyet'ten sonra kaleme alınan başlıca kaynaklarda, cümle konusunda benimsenen yaklaşımlarda durum biraz daha karmaşıktır. Bu eserlerin bir kısmında Arapça gramer kuralları örnek alınmaya devam edilmiş, bir kısmında ise Batı gramerleri örnek alınmıştır. Ergin, Bilgegil, Ediskun gibi araştırmacıların eserleri Müeyyiretü'l-Ulûm ile başlayan Arap gramerinin etkisinin görüldüğü kaynaklar arasında gösterilebilir. Deny, Banguoğlu, Gencan, Göknel gibi araştırmacıların eserlerinde ise Türk gramerciliğinde Hüseyin Cahit'in Türkçe Sarf ve Nahiv başlıklı eseriyle başlayan Batı gramerlerinin etkisini görmek mümkündür. Bu kaynaklarda cümlenin kapsamı ve cümlelerin tasnifi hususunda görülen sorun ve düzensizliklerin başlıca nedenlerinden biri sınıflandırmada kullanılan terimlerdeki uyumsuzluk, bir diğeri benimsenen sınıflandırma yöntemlerindeki farklılıklardır. Bahsedilen döneme ait eserlerde düzensizlik bakımından en çok dikkat çeken konu başlığı “cümlelerin yapı bakımından sınıflandırılması”dır.

4- Türk gramerciliğinde cümle algısı ve cümlelerin sınıflandırılması hususunda benimsenen yaklaşımlar, farklı dönemlerde kaleme alınan eserler arasında farklılık gösterdiği gibi aynı döneme ait eserler kendi aralarında kıyaslandığında eserden esere farklılık görülmektedir.

İnceleme sonucunda elde edilen ve yukarıda maddeler hâlinde sıralanan sonuçlar “Türkçede cümlelerin sınıflandırılması noktasında ana ölçüt ne olmalıdır?” sorusunu karşımıza çıkarmaktadır. Her konuda olduğu gibi bu konuda da dilin kendi yapısını ve işleyişini esas alarak bir sınıflandırma yapmak en doğru yaklaşım olacaktır. Bu sınıflandırmayı yapmadan önce, sınıflandırmada esas alınan “yargı, hüküm, fiilimsi” gibi kavramların tanımlarının net bir şekilde ortaya koyulması, dikkat edilmesi gereken en önemli noktadır.

Sınıflandırma konusunda dikkate alınacak ikinci ölçüt, bu bilgilerin öğrencilere aktarımı yani öğretimi aşamasında kolaylık ve anlaşılabilirliğin sağlanması olmalıdır. Diğer bir ifadeyle, yapılacak olan sınıflandırma dilin yapı ve mantığından uzak, anlaşılması güç, başka dillerin kurallarını esas alan bir sınıflandırma olmamalı; öğretimi ve anlaşılması kolay olmalı, Türk insanının dil mantığına uymalıdır.

KISALTMALAR

C. : Cilt.

haz. : Hazırlayan.

krş. : Karşılaştırınız.

M.U. : Müyessiretü'l-Ulûm.

s. : Sayfa.

S. : Sayı.

KAYNAKLAR

- Banguoğlu, Tahsin (2007). *Türkçenin Grameri*. Ankara: TDK Yay.
- Bilgegil, Kaya (2014). *Türkçe Dilbilgisi*. Ankara: Salkımsöğüt Yay.
- Bozkurt, Fuat (2004). *Türkiye Türkçesi (Türkçe Öğretiminde Yeni Bir Yöntem)*. İstanbul: Kapı Yay.
- Börekçi, Muhsine (2015). "Söz Dizim Kuramları Bağlamında Türkçe Söz Dizimi". *Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume: 10/16, Fall 2015, p.355-370.
- Dağdelen, Selçuk (2013). *Selim Sabit Efendi, Nahv-i Osmânî*. Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkçe Öğretmenliği Ana Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kilis.
- Deny, Jean (2012). *Türk Dil Bilgisi* (haz. Ahmet Benzer). İstanbul: Kabalcı Yay.
- Ediskun, Haydar (1993). *Yeni Türk Dilbilgisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Emre, A. Cevat (2004). *Eski Lisân-ı Osmânî Sarf ve Nahiv* (haz. Gülden Sağol, Erdal Şahin, Nurgül Yıldız). Ankara: TDK Yay.
- Ergin, Muharrem (2009). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yay.
- Ertürk, H.İ. (2015). "Müyessiretü'l-Ulûm Üzerine Bir İnceleme ve Değerlendirme Çalışması". *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 10/8 Spring 2015, p. 1059-1086, ISSN: 1308-2140, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8323>.
- Ertürk, H.İ. (2017). *Müyessiretü'l-Ulûm'dan Hareketle Türk Gramerciliğine Eleştirel Bir Bakış*. Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Uşak.
- Gencan, T. Nejat (2007). *Dilbilgisi*. Ankara: Tek Ağaç Eylül Yay.
- Göknel, Yüksel (1974). *Modern Türkçe Dilbilgisi*. İzmir: Esen Kitabevi Hür Efe Matbaası.
- Karabacak, Esra (haz.) (2002). *Bergamalı Kadrî, Müyessiretü'l-Ulûm*. Ankara: TDK Yay.
- Karahan, Leyla (2000). "Yapı Bakımından Cümle Sınıflandırmaları Üzerine". *Türk Dili* S. 583, s.16-23.
- Korkmaz, Zeynep (2003). *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*. Ankara: TDK Yay.
- Özkan, Nevzat (haz.) (2000-a). *Ahmet Cevdet Paşa-Fuat Paşa, Kavâid-i Osmâniyye*. Ankara: TDK Yay.
- Özkan, Nevzat (haz.) (2000-b). *Ahmet Cevdet Paşa, Medhal-i Kavâ'id*. Ankara: TDK Yay.
- Toparlı, Recep (haz.) (2003). *Mufassal Yeni Sarf-ı Osmânî*. Ankara: TDK Yay.

